

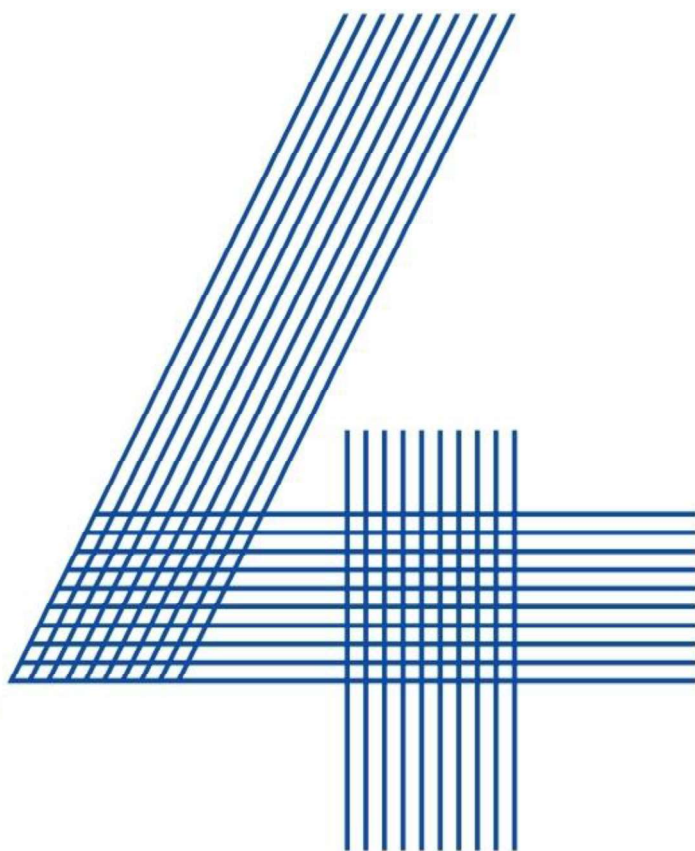
CUMIEIRA

Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega

Departamento de Filoloxía Galega e Latina

Vol. 4 - 2019

Xosé A. Fernández Salgado (ed.)

Universidade de Vigo

Departamento de
Filoloxía Galega e Latina

CUMIEIRA

*Cadernos de investigación
da nova Filoloxía Galega*

Vol. 4 – 2019

Xosé A. Fernández Salgado (ed.)

Departamento de Filoloxía Galega e Latina

UNIVERSIDADE DE VIGO

Cumieira : Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega. Vol. 4 / Xosé A. Fernández Salgado (ed.). -- Vigo: Universidade de Vigo, Departamento de Filoloxía Galega e Latina, 2019
172 p.; 24 cm
D.L. VG 550-2019
ISBN 978-84-8158-822-4
1. Filoloxía Galega. I. Fernández Salgado, Xosé Antonio, ed. lit. II. Universidade de Vigo, Departamento de Filoloxía Galega e Latina, ed.

© Departamento de Filoloxía Galega e Latina (Universidade de Vigo)

© Javier Benavides da Vila, Lorena Puga Areal, Manuel Vilaboa Cebreiro,
Brais Rodríguez Rodríguez, Raquel Vázquez Vázquez, Sonia Sobral Vázquez

© Das fotografías Xosé Suárez, Virxilio Viéitez e Cristina García Rodero, ou sucesores

© Xosé A. Fernández Salgado (ed.)

Revisión científica do volume 4:

Benigno Fernández Salgado (UVigo), Ana Iglesias Álvarez (UVigo), Xosé Soto Andión (UVigo),
Alexandre Rodríguez Guerra (UVigo) e Xosé A. Fernández Salgado (UVigo)

Maquetación: Xosé A. Fernández Salgado

Deseño da portada: Tania Sueiro (Área de Imaxe da Universidade de Vigo)

Edición:

Departamento de Filoloxía Galega e Latina da Universidade de Vigo
Facultade de Filoloxía e Tradución
Campus das Lagoas-Marcosende - 36310 Vigo

Impresión: Tórculo Comunicación Gráfica, S.A.

Dep. Legal: VG 550-2019

ISBN: 978-84-8158-822-4

CUMIEIRA. Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega aparece recollida na base de datos DIALNET, en BILEGA, no *Catálogo Italiano dei Periodici* ACNP (Università di Bologna), en *Linguistic Bibliography* e Brillonline de BRILL.

Índice / Index

- 9** Limiar /
 Introduction
- 11** JAVIER BENAVIDES DA VILA
 O tratamento das linguas na Educación Primaria dunha comunidade
 bilingüe. O caso galego /
 Handling languages at primary school level in a bilingual community.
 The situation in Galicia
- 35** LORENA PUGA AREAL
 O *teísmo* en tres parroquias de Tui: situación e percepción
 entre os seus falantes /
 Study about the use of the atonic personal pronoun te in three
 Tui parishes: situation and perception among ist speakers
- 61** MANUEL VILABOA CEBREIRO
 A inestabilidade das consoantes oclusivas velares tras nasal
 na fala de Pazos de Borbén /
 The instability of velar occlusive consonants after nasal consonants
 in the dialect of the Galician speakers of Pazos de Borbén
- 87** BRAIS RODRÍGUEZ RODRÍGUEZ
 A técnica *matchet-guise* e o seu uso na Educación Primaria para detectar
 actitudes lingüísticas /
 The matched-guise and its use for detecting linguistic attitudes
 in Primary Education

- 113** RAQUEL VÁZQUEZ VÁZQUEZ
Ver e mirar: unha aproximación ó discurso fotográfico
en Galicia /
*Watching and seeing: an approximation to photographic
discourse in Galicia*
- 139** SONIA SOBRAL VÁZQUEZ
Tipoloxía oracional e pronomes persoais na tradución ó romanés
d' *Os outros feirantes*. Estudo contrastivo /
*Sentence typology in the use of personal pronouns of Os outros feirantes
Romanian translation. A contrastive study*
- 167** Autoras e autores de *Cumieira*, vol. 4 /
Cumieira's authors
- 169** Normas para o envío de orixinais /
Manuscript submissions guidelines. Information for authors

O TRATAMENTO DAS LINGUAS NA EDUCACIÓN PRIMARIA DUNHA COMUNIDADE BILINGÜE. O CASO GALEGO

*Handling languages at primary school level in a bilingual
community. The situation in Galicia*

Javier Benavides da Vila

Universidade de Vigo – Campus de Ourense
jbena13@gmail.com

Resumo: A importancia que a lexislación outorga á competencia en comunicación lingüística, unida á peculiaridade dun contexto de contacto entre linguas como o galego, require dun profesorado debidamente formado para promover actitudes e reflexións no seu alumnado e consciente da dimensión da linguaxe verbal como o vehículo comunicativo en todas as materias. O obxectivo deste traballo é cubrir o baleiro existente a este respecto na formación do profesorado de Educación Primaria, en concreto, nas particularidades do contexto lingüístico galego. A natureza das linguas e a súa relación cos falantes, a agrupación destes últimos en comunidades lingüísticas, a relación entre os grupos lingüísticos galego e castelán en Galicia, algúns prexuízos comúns cara ao galego e a relación entre a variedade estándar de galego e os diferentes dialectos de orixe popular son os eixos temáticos dunha argumentación artellada arredor da situación concreta do galego como lingua propia de Galicia e lingua minorizada.

Palabras chave: lingua galega, formación, diglosia interna, lingua estándar.

Abstract: The importance that current legislation give to linguistic and communicative competence, together with the singularity of the Galician context, where two languages are in contact, requires teachers to be trained in order to boost adequate attitudes and reflection in their pupils and, at the same time to be aware of the significance of Galician language as the main communicative vehicle for all the subjects. This project aims to fill the gap left in this respect for primary education teachers in need of training in the singularities of Galician linguistic context. The nature of languages and their relation with their speakers, the clustering into linguistic communities, the relation between the Galician and Spanish linguistic groups in Galicia, some prejudices against Galician language and the relation between Galician standard and the different popular dialects are the pillars of an argumentation about the Galician language situation as the native language of Galicia and a minorized language.

Key words: Galician language, academic training, internal diglossia, standard language.

1. Introducción

O presente estudo ten as súas orixes no documento que foi elaborado para ser presentado como Traballo de Fin de Grao para a titulación de Grao en Educación Primaria no Campus de Ourense da Universidade de Vigo¹.

Os porqués da escolla temática remóntanse a unha reflexión primeira arredor da situación dos galegofalantes iniciais escolarizados en contextos de claro predominio castelán nos usos. Esta é unha circunstancia que non me tocou vivir en primeira persoa, mais si en primeira liña, e que non dei entendido na miña infancia.

Co tempo, por mor da deriva profesional á que semella encamiñar a miña vocación docente, estes pensamentos volveron a min. Durante o período no que exercín de profesor en prácticas, tiven ocasión de reflexionar, entre outras moitas cousas, sobre o comportamento lingüístico do alumnado da clase, as súas ideas sobre as tres linguas que estaban a aprender e no xeito en que os e as docentes do centro influían, voluntaria ou involuntariamente, nesas ideas e comportamentos.

Nestes momentos fun tomando conciencia —se cabe, máis— do papel que me tocará xogar cando me incorpore ás aulas. Un papel que, amais, non admite refuxio de neutralidade nin se circunscribe á materia de lingua galega, senón que é tan ineludible como constante. A todas as horas, en cada unha das nosas expresións, facemos patentes as nosas escollas lingüísticas e amosamos ao noso alumnado as nosas preferencias. Os mestres e mestras debemos tomar conciencia do alcance das nosas accións, asumir a nosa responsabilidade e obrar en consecuencia.

Aceptando a dificultade de seleccionar e condensar as ideas máis interesantes de asuntos sobre os que se podería profundar e debater durante libros enteiros, presento a continuación unha reflexión crítica da revisión bibliográfica levada a cabo sobre diferentes cuestións relativas ás linguas en xeral e á galega en particular, sempre co propósito de reflexionar para poder mellorar a nosa práctica docente.

2. Linguaxe e linguas

Falarmos de calquera tema relacionado coa linguaxe e as linguas require termos en conta unha serie de aclaracións previas tocante a estes conceptos. A Real Academia da Lingua Galega no DRAG define *linguaxe* como «facultade e uso, propiamente

¹ Gustaríame amosar aquí o meu agradecemento á profesora Ana Iglesias Álvarez polo seu apoio en forma de axuda e estímulo constante durante a realización deste traballo.

humanos, de expresarse e comunicarse por medio de sons articulados, que poden ser transcritos graficamente por medio da escritura»; e *lingua* como o «código verbal natural usado polos membros dunha sociedade concreta, que está constituído por un variado repertorio de elementos e regras» ou, noutras verbas, cada un dos diferentes códigos nos que se pode concretar a linguaxe. En contraposición a este último termo, é frecuente atopar o de *dialecto*. Cómpre entón facer un alto para, recorrendo a Penny (2004: 27), anotar que «cualquier diferencia entre estos conceptos reside no en el campo de la descripción lingüística, sino en la apreciación social que se da a códigos de comunicación particulares». Como explica Mariño Paz (2017: 16), trátase dunha xerarquización que «vén dada polo feito de que certas variedades chegaron a ser empregadas para o desempeño de funcións distintas das da simple comunicación coloquial ou informal» e foron axentes externos a elas os que «someteron a ditas variedades a un proceso de codificación ortográfica, gramatical e léxica e de ampliación vocabular que as deixou en condicións de seren utilizadas para realizar as devanditas funcións formais (*ibíd.*).

A noción de lingua que atopamos na definición proporcionada polo dicionario da Real Academia Galega ten que ver co concepto de *lingua estándar*, un ideal de corrección creado artificialmente para homoxeneizar as producións lingüísticas dos falantes. Mais o que verdadeiramente se concreta na realidade son estas producións individuais, que son estudadas e agrupadas coa semellanza como criterio e etiquetadas baixo os nomes das distintas linguas. É importante termos en conta estas consideracións para diferenciar e valorarmos na súa xusta medida o estudo do código e do resto de xeitos de expresión dos membros dunha mesma comunidade, así como recoñecermos como igual de lexítimas todas as producións dos usuarios.

Malia que esta aclaración conceptual pode abondar para empregarmos no que segue os termos *linguaxe* e *lingua* espontaneamente, é necesario facermos unha reflexión máis profunda ao respecto das súas natureza e características neste primeiro apartado. De non facelo, poderíamos asentarmos os piares da nosa argumentación posterior sobre un axioma errado, limitando a potencialidade da linguaxe ao dunha simple ferramenta comunicativa. Pensando deste xeito, podemos tirar como conclusión que a diversidade de códigos lingüísticos é un problema que dificulta acadar o obxectivo primeiro e derradeiro da linguaxe, ou que para solucionar este problema se debería avanzar cara a unha futura uniformidade lingüística. Mais, como xa dixemos, esta é unha concepción errada sobre a natureza da linguaxe.

Segundo Coseriu, o lingüista europeo por antonomasia da segunda metade do século pasado, esta visión é moi común na comunidade hispánica, onde:

prevalece con respecto a la lengua una peligrosa actitud de enajenación cultural, actitud que se manifiesta en primer término en considerar la lengua como algo externo, como un mero instrumento práctico de intercomunicación, y no como dimensión esencial del ser histórico y cultural de todo individuo en cuanto miembro de comunidades lingüísticas, como fundamento de la propia cultura. (Coseriu 2006: 54)

Referíndose á cultura, Loureda Lamas fala de que, ademais dos elementos técnicos (agricultura, gandaría...) e a norma comunitaria (leis, costumes, institucións...), esta abrangue a representación que o home fai do sobrenatural — ben sexa como mitoloxía, ben sexa como relixión— e tamén:

la representación del mundo mismo, en la transformación de los objetos en conceptos. El lenguaje sirve, sí, para comunicarnos; pero ésta es una función secundaria respecto de la principal: la representativa o cognoscitiva. El mundo de las cosas está dado al hombre por los conceptos, que él mismo crea para reconocerlos y para reconocernos con los demás. (Loureda Lamas 2008: 18)

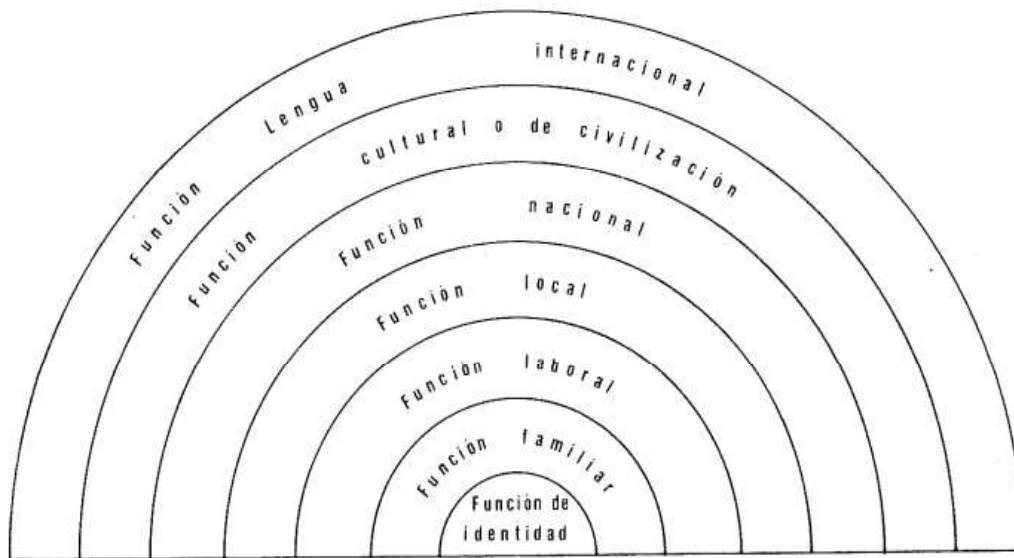
O propio Loureda Lamas (*ibíd.*, 20) sentencia que «hablar significa siempre hablar al menos una lengua» e, amais, «por el mero hecho de hablar una lengua llevamos a cabo un doble acto: uno de integración en una comunidad determinada, y otro de separación, de otras comunidades».

Coseriu (2006: 47) reforza esta idea engadíndolle a noción do falar como manifestación política:

lo político del lenguaje es la lengua. [...] El hecho de hablar una lengua es un acto político implícito, ya que manifiesta la adhesión a determinadas tradiciones y a una comunidad histórica determinada, por lo menos virtualmente opuesta a otras comunidades.

Conclúe Loureda Lamas (2008: 19): «En síntesis, el lenguaje y la cultura no son dimensiones del hombre que marchen paralelas, sin contacto. Al contrario, el lenguaje es un hecho cultural; incluso el hecho cultural por excelencia».

Non obstante, Sánchez Carrión (1987: 81), malia conceder que as linguas sexan, en si mesmas, cultura, puntualiza engadindo que «para que sean valoradas como tales por sus hablantes es necesario que los grupos sociales que median entre la lengua y el sujeto individual realicen en ella todas las funciones que corresponden a un estándar nacional». Mais, cales son estas funcións? O mesmo autor propón a seguinte clasificación xerárquica das funcións que unha lingua ten a potencialidade de desenvolver no interior da comunidade cultural que artella arredor de si (véxase a Figura 1):

Figura 1. Funcións matrices dunha lingua.**Fonte:** Tomada de Sánchez Carrión (1987: 75)

A etiquetaxe fai referencia aos espazos básicos que conteñen as chamadas «funcións matrices dunha lingua». As dúas funcións inferiores dependen totalmente da adquisición natural e as dúas superiores, da aprendizaxe secundaria.

Retomando o anterior, «la estimación social de las lenguas, su prestigio, no es un valor abstracto y estable, sino que depende estrechamente de las funciones que una lengua ejecuta en la sociedad de referencia» (Sánchez Carrión 1987: 78). Son importantes as ideas do estudo dunha sociedade concreta de referencia e de inestabilidade. O primeiro, porque unha mesma lingua pode gozar dunha consideración social máis ou menos favorable e desenvolver un maior ou menor número de funcións en diferentes áreas da súa comunidade de falantes. O segundo, porque a principal causa da inestabilidade é a constante disputa entre as linguas por acadar as funcións sociais máis elevadas. «Todas las lenguas están en pugna. Lo único que las diferencia, en términos sociolingüísticos, es el lugar de la escalera donde entablan su lucha» (*ibíd.*).

A importancia da batalla referida é maior do que poida parecer, pois, consonte fala Sánchez Carrión, as linguas que non conseguen consolidarse como linguas nacionais no seu territorio limitan o seu teito á función local —o autor fala de «función dialectal» como paso previo—, esgotando as súas posibilidades como linguas de cultura. Amais, de acontecer isto, a pugna non só non remataría, senón

que a acción se trasladaría a unha escena máis desfavorable para a lingua «perdedora», onde a lingua «gañadora» tentaría seguila a desprazar vía usurpación cara ás funcións máis baixas da gráfica. Con todo, sinala Sánchez Carrión (1987: 83):

el valor de lengua de cultura de una lengua dada es la suma de las dos perspectivas: de la percepción que tienen sus nativos como lengua que canaliza el pensamiento y la información humana en el momento histórico presente, y del uso que hacen de ella los no-nativos que la aprenden como lengua extranjera. La suma de esta percepción y este uso, combinados, otorga un peso específico a dicha lengua dentro de la comunidad internacional.

Unha lingua forte conta cunha boa consideración por parte tanto dos seus falantes nativos como dos falantes secundarios —eu engadiría tamén ás persoas que experimentan un contacto máis tanxencial coa lingua, alleas á comunidade de falantes pero que interactúan e exercen influencia sobre ela.

As linguas poden perder estima social por calquera deses dous flancos:

si falta la percepción de sus nativos (porque ya no hay hablantes nativos al haberse perdido la transmisión natural de la lengua), pero se mantiene un aprendizaje secundario, la lengua se desplaza hacia el pasado: queda anclada en el pasado como lengua de cultura clásica. También puede ocurrir que, aunque la lengua tenga sujetos nativos, éstos no la consideren válida para la expresión de la cultura actual: en tal caso es casi inevitable que la lengua ni siquiera haya afirmado su posición como lengua nacional. (*ibíd.*, 83)

Volve quedar así de manifesto a relación existente entre a función teito dunha lingua e a estimación social da mesma.

Recapitulando o ata agora exposto, o que debemos lembrar con vistas ás seguintes seccións deste artigo é:

- A linguaxe non é unha simple ferramenta comunicativa, senón que as linguas son cultura(s) e, como tales, parte fundamental do ser dos seus falantes.
- A expresión lingüística é algo intrínseco á natureza humana, pois a través da lingua as persoas ordenan o seu pensamento e organizan os coñecementos do seu mundo.
- As linguas están en permanente enfrontamento por desempeñar o maior número de funcións sociais. A convivencia pacífica non é posible, aínda que si se poden promover medidas que repriman a tendencia ao desequilibrio.
- Discriminar unha lingua, privala de exercer as funcións sociais potenciais, é discriminar a forma de coñecer o mundo e de vivir, dos seus falantes; é dicir, invalidar o seu ser.

- Defender unha lingua, promover a súa presenza no maior número de funcións sociais, non é outra cousa que facer os seus falantes dignos e aptos para todas as funcións da vida.

En síntese, as accións sobre unha lingua son accións sobre os seus falantes. Non se actúa sobre abstracto, senón sobre persoas. Trátase, pois, dun asunto de dereitos, de loita pola liberdade individual.

3. Situación lingüística do galego

3.1. Revisión histórica

A penetración do castelán na sociedade galega, que deu comezo no século XV, produciuse dende as esferas máis poderosas da sociedade, desprazando o galego das funcións superiores ata o punto de que dende «polo menos a segunda metade do século XV xa comezou a facerse patente a súa condición subalterna respecto do castelán, que desde o ocaso medieval foi o idioma falado ou prestixiado pola aristocracia dominante, en boa parte de orixe foránea» (Mariño Paz 1998: 201). A forza coa que irrompeu o romance de Castela foi tal que a súa instauración en campos como o eclesiástico, o administrativo ou o cultural provocou a marxinación do galego de todo rexistro formal a comezos do seguinte século (*ibíd.*).

Mais o punto de inflexión na dinámica lingüística do país, que explica a situación contemporánea, atópase probablemente no século XVIII. Por unha banda, a

instalación da casa Real de Borbón en España a partir de 1700 supuxo un importante cambio cualitativo que merece ser subliñado: desde principios do XVIII a nova dinastía e os gobernos dela dependentes empeñáronse nunha empresa de homoxeneización e uniformación administrativa e cultural en España que tivo, entre outras consecuencias, o efecto de poñer en xogo unha política explícita de imposición do castelán como única lingua permitida en todo o reino para o desenvolvemento das máis diversas funcións públicas e oficiais. (*ibíd.*, 201- 202)

Por outra banda, tamén foi importante o estalido da Revolución Industrial. A posición de Galicia dentro da coroa de Castela era débil tras o seu apoio ao bando perdedor na guerra de sucesión castelá; e a burguesía galega, apoucada tras o fracaso das revoltas irmandiñas, non foi quen de xogar un papel destacado na industrialización do país. Burgueses chegados doutros lugares da península, especialmente do País Vasco e Cataluña, fixéronse co poder económico nas cidades

da nova sociedade galega e deron comezo ao asentamento do castelán no poder —determinante para a súa consideración como lingua de maior prestixio que o galego— e á súa propagación nos contextos urbanos. De todos xeitos, afirma Mariño Paz (*ibíd.*, 201):

durante os séculos XVI, XVII e aínda o XVIII o castelán estendeuse horizontalmente neste pequeno pero dominante segmento da pirámide social, mais a estrutura da sociedade do Antigo Réxime (cun restrinxido círculo de privilexiados e unha masa inmensa de agricultores e modestos traballadores con moi poucos recursos económicos e escasas posibilidades de promoción e de acceso á educación) determinou que se chegase case ata o XIX sen que o progreso da castelanización fixese outra cousa máis que empezar a calar entre as clases acomodadas das cidades e vilas e entre a fidalguía rural.

Porén, en virtude dos dous procesos que acabamos de describir, a asociación do castelán co poder e o seu asentamento no espazo urbano van favorecer o seu arraigo na sociedade galega e a súa extensión en detrimento do galego.

Así as cousas, na sociedade galega do século XIX podemos establecer, *grosso modo*, unha clara división entre contextos dominados polas altas esferas da sociedade e practicamente monopolizados pola lingua castelá —administración, xustiza, educación, Igrexa, medicina...— e outros, con presenza case que exclusiva do galego, máis relacionados coas clases baixas da poboación e a súa vida familiar.

O avance do castelán e a diferenciación das linguas presentes en Galicia canto ao seu prestixio seguiu ata a caída da ditadura franquista. Porén, como recorda Ramallo (2010: 18):

Co novo proceso que se inicia en 1978, o galego foise infiltrando en dominios ata ese intre exclusivos do castelán «—funcións lingüísticas superiores—» ao tempo que estoutro idioma ampliou a súa presenza na totalidade da poboación galega xa que, por razóns ben coñecidas, o prestixio social do galego sucumbiu e propiciou un proceso de desgaleguización no seo das familias tradicionalmente galegofalantes. Cómpre interpretar isto como un cambio no uso da lingua. O galego ritualizouse cedendo espazo nos usos instrumentais e ampliándose nos simbólicos. O castelán non só deixou de perder presenza senón que durante o século XX o seu avance foi espectacular.

Así foi como o proceso de normalización da lingua galega axitou a mestura heteroxénea na que se apreciaba unha diferenciación clara nas funcións e nos contextos de uso de cada lingua. Na actualidade podemos atopar sacerdotes, xuízas, médicos ou profesoras universitarias desenvolvendo os seus labores en galego, aínda que estea lonxe de ser o máis habitual.

3.2. Perspectiva cuantitativa

No referido ás cifras, hoxe en día o galego conta cunha ampla comunidade de usuarios e Galicia segue a ser, en termos relativos, o territorio do estado español con máis falantes de lingua propia. Mais o certo é que os estudos demolingüísticos amosan unha tendencia claramente negativa nos números do galego. Os indicadores máis evidentes desta deriva son os datos da evolución en lingua inicial e usos lingüísticos:

	En galego			En castelán			En ambas		
Idade	2003	2008	2013	2003	2008	2013	2003	2008	2013
De 5 a 14 anos	32,43	25,08	18,35	45,90	38,85	45,49	20,48	34,33	31,46
De 15 a 29 anos	34,41	31,33	26,23	39,74	33,54	38,10	24,08	31,46	31,51
De 30 a 39 anos	39,38	32,75	29,86	39,16	34,39	35,36	17,91	28,12	30,94
De 40 a 49 anos	51,97	43,28	35,10	31,25	31,80	36,30	15,46	22,02	24,53
De 50 a 64 anos	63,23	56,30	46,24	22,29	23,05	29,04	13,23	19,17	22,51
De 65 ou máis	76,34	73,52	65,18	13,93	12,83	15,86	9,00	13,19	17,97
Total	52,01	47,35	40,86	30,09	27,09	30,88	16,29	23,14	25,26

Táboa 1. Persoas segundo a lingua na que aprenderon a falar. Datos por idade.

Fonte: IGE.

Os estudos demolingüísticos elaborados polo Instituto Galego de Estatística (IGE) son de especial interese pola cantidade de información que achegan e pola súa periodicidade quinquenal, o que permite analizar os datos dende unha perspectiva cronolóxica. Os últimos datos dispoñibles corresponden ao ano 2013 e a súa comparación co estudo anterior, o do 2008, lévanos a tirar conclusións bastante pesimistas. En efecto, como podemos observar na Táboa 1, se no 2008 un 47,35% —un 4,66% menos que en 2003— dos galegos e galegas maiores de 5 anos

aprendera a falar en galego, cinco anos despois esa porcentaxe baixou ata o 40,86%. O que progresa positivamente, porén, é o número de enquisados que si aprenderon a falar en ambas as linguas: de 16,29% en 2003 a 23,14% en 2008 primeiro e a 25,26% en 2013 despois.

Analizando agora a evolución a través do tempo no grupo de idade dos máis cativos, vemos como o monolingüismo en castelán volve avanzar (un 6,64%) tras a regresión no período 2003-2008, que estivera caracterizado por un descenso dos monolingües en prol do bilingüismo. O monolingüismo en galego afonda no seu retroceso outro 6,73%. A diferenza en favor do castelán ascende aos 27 puntos tras o *stand by* entre 2003 e 2008. En xeral, podemos detectar a continuación dun proceso que parecía terse freado tras os datos de 2008. Cada vez se fala máis castelán e menos galego na familia.

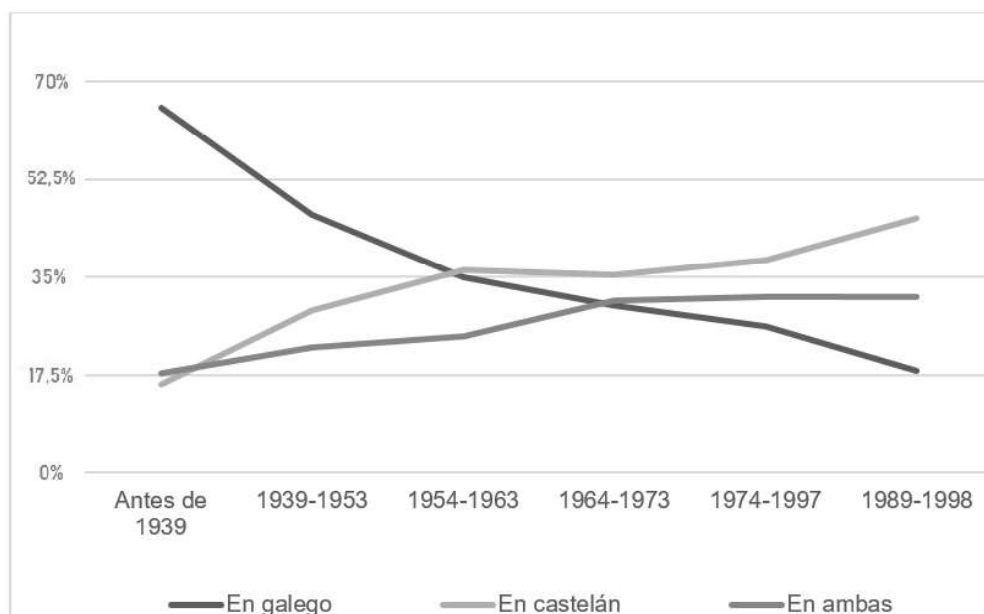

Gráfico 1. Persoas segundo a lingua na que aprenderon a falar.

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do IGE.

Por último, ao representarmos os datos do ano 2013 en función da idade dos enquisados nun gráfico lineal —Gráfico 1—, observamos a marcada tendencia á castelanización e ao abandono do uso da lingua galega na transmisión interxeracional, que foi amplamente superada pola castelá. Podemos corroborar

tamén como o avance da resposta «en castelán» é acompañado, de xeito máis tímido, pola opción bilingüe.

O diagnóstico é claro, mais a realidade que se agocha tras este feito é a de falantes nativos de galego que aprenden castelán —o caso, hoxe en día, de todos os galegofalantes iniciais—, teñen fillos e optan por falarlles nesta segunda lingua. Estamos ante un dos aspectos chave para explicar o proceso de perda de falantes do galego: a non reprodución lingüística², a debilitación da transmisión interxeracional, que inflúe decisivamente nos usos lingüísticos da xuventude.

Como ben apunta Ramallo (2010: 26), a reprodución lingüística no seo das familias é unha consecuencia que só podemos abordar atendendo ás súas causas. Medidas destinadas a elevar o prestixio social do galego poderían conseguir que os falantes maternos da nosa lingua non sentisen a necesidade de cambiar ao castelán ao longo da súa vida e animaría aos usuarios habituais de castelán a empregar o galego con maior naturalidade, facilitando ademais o éxito dos propósitos de cambio de lingua habitual. Do mesmo xeito, axudaría aos usuarios de galego, nativos ou neofalantes, que teñan descendencia a decantarse por falarlles nesta lingua.

Ademais, cabe destacar que a familia non é a única axencia de reprodución lingüística, senón que os medios de comunicación e, especialmente, a escola, xogan un papel importante pola súa capacidade tanto para transmitir a lingua aos non usuarios como para apoiar as prácticas lingüísticas dos usuarios, como aconteceu no século pasado co castelán. Ramallo (2010: 26) explícao así:

De feito, pode darse o caso de que a familia sexa unha axencia de non reprodución e a lingua reproducése pola acción doutras axencias (escola, medios, etc.). Ademais, as axencias deben estar sincronizadas con referencia á reprodución. Así, a familia pode ter un papel moi activo na transmisión e, non obstante, outras axencias, como os medios ou a escola poden cambiar a distribución funcional das linguas mesmo dentro da propia familia.

Tal como podemos observar no Gráfico 2, conforme as entidades de poboación medran en habitantes, descenden tanto o monolingüismo en galego como o total de persoas que empregan máis o galego que o castelán —rexións destacadas negro, e claro—. A explicación a este feito radica probablemente no que implican estes graos de urbanización: os niveis de industrialización e a presenza da administración central, principalmente.

² «A expresión reprodución da lingua refírese á súa transmisión interxeracional. A produción da lingua, pola súa parte, refírese á aprendizaxe dunha lingua por parte daqueles cuns pais que non a falaban. Á inversa, a non reprodución refírese ao proceso en virtude do cal os fillos non falan a lingua que falaban os seus pais» (Nelde, Strubell e Williams, 1996: 31).

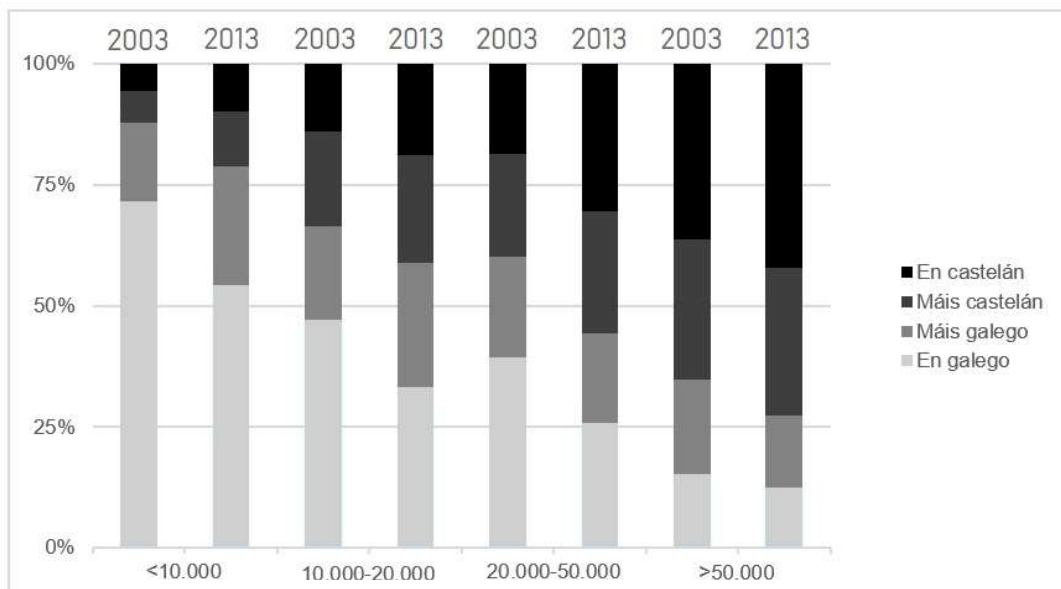

Gráfico 2: Persoas segundo a lingua na que falan habitualmente; por tamaño de municipio.

Fonte: Elaboración propia a partir de datos IGE.

Nas entidades de poboación de menos de 10.000 habitantes, un 78,78% dos mesmos asegura falar só en galego ou máis en galego do que en castelán. A outra cara da moeda son os municipios de máis de 50.000 habitantes, onde só o 27,49% das persoas prefiren o galego ao castelán. Este pequeno número correspóndese en grande medida ás zonas rurais das cidades ou á comunidade de neofalantes da variedade normativa. Por último, atopamos un maior equilibrio nas entidades de tamaño mediano: as que acollen a entre 10.000 e 20.000 veciños fálanse máis galego —58,74%— do que castelán; mentres que nas de entre 20.000 e 50.000 habitantes predomina esta segunda lingua —só o 44,27% elixe o galego—.

Podemos ver tamén como, nas mesmas entidades de poboación, o monolingüismo en galego e a súa preferencia sobre o castelán decrecen ao tomarmos como puntos de referencia temporais os anos 2003 e 2013, anos entre os que mesmo o castelán desbancou o galego como lingua maioritaria nas vilas de entre 20.000 e 50.000 habitantes. Nos outros dous grupos estudados, o avance da castelanización non mudou a lingua predominante neses territorios.

Así as cousas, en 2013 podemos percibir o contraste entre os usos dunha poboación rural máis galegofalante e unha poboación urbana máis decantada polo castelán. E ben sabido é onde está o poder económico e político e quen domina na

constante tensión campo-cidade e, polo tanto, quen vén determinando e segue a determinar a tendencia.

E é que a día de hoxe, o rural segue a se debilitar en termos demográficos e a súa poboación, malia seguir a ser galegofalante de xeito maioritario, éo cada vez menos.

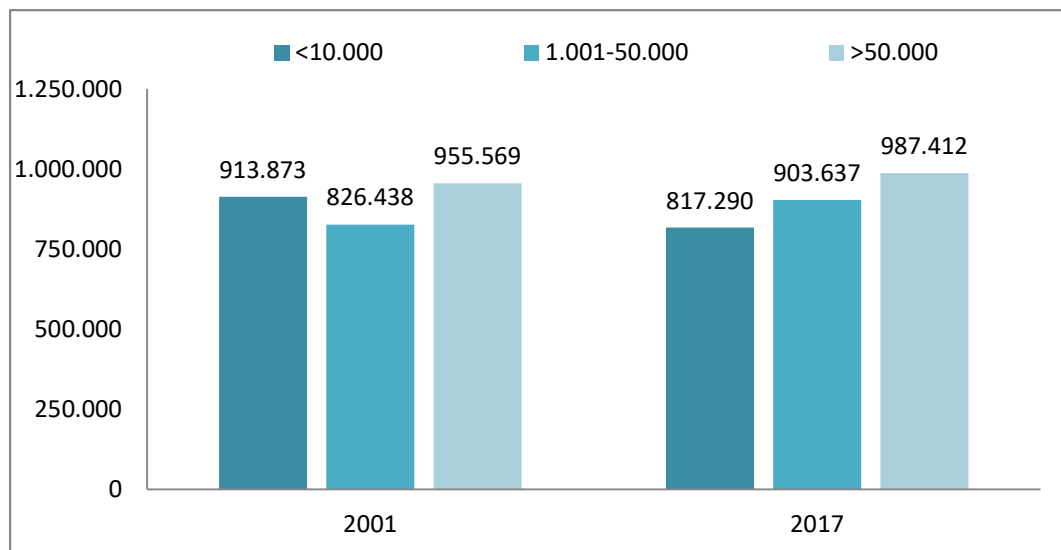

Gráfico 3. Poboación por tamaño de municipios.
Fonte: Elaboración propia a partir de datos do INE.

Os datos do Instituto Nacional de Estatística (INE) dos anos 2001 e 2017 evidencian o éxodo de poboación dende os municipios máis pequenos cara ás entidades de poboación de maior tamaño, que acollen cada vez a máis xente. Neste Gráfico 3 podemos comprobar de xeito moi visual a drástica redución no número de persoas —96.583 menos— que viven en municipios de menos de 10.000 habitantes, aqueles que adoitamos identificar como aldeas. En contrapartida, os números amósannos que as cidades e, especialmente, as vilas medran de tamaño —en 31.843 e 76.929 habitantes, respectivamente.

Este despoboamento do rural debe ser tido en conta de xeito especial no ámbito educativo. Non parte coa mesma competencia lingüística un grupo dunha zona rural cunha forte presenza do galego, que un grupo asentado nunha grande urbe fondamente castelanizada. Do mesmo xeito, non teñen os mesmos preconceptos sobre as linguas os alumnos dunha aldea familiarizados co galego tradicional, que os criados en castelán e cuxo escaso contacto co galego se produce a través dos medios de comunicación e outros axentes difusores da variedade estándar.

Non deixa de ser paradoxal ver como, en moitas ocasións, son os propios falantes de galego os que manifestan posuír prexuizos negativos respecto a aspectos da súa lingua, como a súa suposta escasa utilidade ou unha brutalidade intrínseca frecuentemente atribuída. Noutras ocasións, o problema é o oposto: usuarios exclusivos de castelán coñecen e valoran positivamente o galego, mais non se deciden a empregalo, en moitas ocasións por botar en falta contextos e estímulos para o facer. Cómpre, entón, dirixir as nosas accións en dúas direccións: por unha banda, revitalizar o rural e dignificar o galego tradicional e, pola outra, aumentar a presenza do galego nas urbes para estimular o seu uso por novos falantes e evitar o seu abandono por parte dos inmigrantes procedentes do rural.

4. Prexuizos cara ao galego

A análise estatística bosquexa un cadro tras o que se agochan unha mancha de actitudes e idearios lingüísticos. Malia os esforzos pola dignificación do galego nos tempos máis recentes, moitos prexuizos lingüísticos seguen latentes na nosa sociedade. Sendo certo que se ten avanzado un longo treito no camiño da dignificación social do galego, aínda existen unha serie de ideas presentes de diferente xeito na mente dos usuarios e dos non usuarios da lingua. Son varias as publicacións que teñen abordado a orixe dos prexuizos para demostralos errados. Dende unha perspectiva empírica, son interesantes os volumes do *Mapa sociolingüístico de Galicia* da Real Academia Galega (González González 2011), así como *Falar galego? No veo por qué* de Iglesias Álvarez (2003), relativos a actitudes lingüísticas, mentres que o ensaio *55 mentiras sobre a lingua galega*, da plataforma ProLingua (Costas González 2009), recolle reflexións máis teóricas.

De entre todas as ideas recollidas neste último traballo, consideramos que o desprezo ao galego por posuír unha comunidade de falantes menor do que o castelán e, polo tanto, «ser menos útil» ca este ou a consideración do estándar como un idioma inventado son dúas grandes pedras no vieiro da recuperación da lingua.

4.1. Sobre a utilidade do galego

Se consideramos que a comunidade de castelanfalantes é de 450 millóns de persoas —segundo datos do Instituto Cervantes—, tamén debemos ver no galego a súa relación coa lusofonía. Sen ánimo de precisar neste traballo cal é ou debería ser esa

relación, o certo é que o coñecemento do galego nos achega enormemente a outros 240 millóns de persoas, segundo o Instituto Camões.

De todas as formas, se se decide apostar polo galego con este pretexto, cómpre completar esta liña de acción potenciando o contacto coa lingua portuguesa, materia pendente ata hai ben pouco. Neste senso, só recentemente se comezaron a dar algúns pasos, como a aprobación no parlamento autonómico da Lei 1/2014, do 24 de marzo (Xunta de Galicia 2014), para o aproveitamento da lingua portuguesa e vínculos coa lusofonía³, en virtude da cal aumentou a oferta de portugués como lingua estranxeira nos centros educativos galegos⁴ e a partir da que foi posible a emisión da primeira serie en portugués na Televisión de Galicia xa no ano 2018⁵.

Porén, hai que matizar tamén que o discurso sobre a utilidade das linguas se asenta sobre axiomas dubidosos. Primeiro, porque, en moitas ocasións, quen fala de utilidade de linguas reduce a súa argumentación a cifras de falantes, obviando o seu papel na conformación da identidade individual e como xeradoras de cultura.

Segundo, porque mesmo esa análise numérica agocha algunha trampa. Por poñer o exemplo máis claro, o chinés mandarín conta coa comunidade de falantes nativos máis ampla do mundo e coa segunda máis ampla en termos de usuarios totais. E non obstante, non existe a concepción de que coñecer o chinés sexa importante para un galego, xa que non posúe valor ningún para a comunicación dentro de Galicia, nin é a China un dos destinos máis elixidos polos galegos e as galegas. Como explica Núñez Singala (2009: 77), «a lingua máis útil e con maiores posibilidades é a que nos permite desenvolvernos no noso contorno». E, se ben é certo que o coñecemento dunha lingua franca pode facilitarnos a comunicación co estranxeiro, cada vez máis importante no mundo globalizado, tamén o é que «a lingua do noso contorno é o galego, e quitando algunhas excepcións facemos a nosa vida nesa zona e falamos con xente próxima» (*ibíd.*).

E terceiro, remata Núñez Singala (*ibíd.*), porque é absurdo pensar que unha soa persoa vai poder interactuar con tal cantidade de xente ao longo da súa vida. Simplemente, non dá tempo.

³ Pódese consultar en: <https://www.xunta.gal/dog/Publicados/2014/20140408/AnuncioC3B0-310314-0001_gl.html>.

⁴ Dispoñible en: <<http://www.edu.xunta.gal/portal/node/19285>>.

⁵ Dispoñible en: <<http://www.crtvg.es/crtvg/noticias-corporativas/television-de-galicia-estrea-oluns-a-serie-xuvenil-morangos-com-acucar-a-primeira-que-emite-en-portugues>>.

4.2. Sobre a orixe (ou lexitimidade) da variedade estándar

Como explica Moreno Cabrera (2010: 51), «a lingua estándar non é unha lingua natural, senón unha construción artificial que non cumpre o requisito fundamental que caracteriza as linguas humanas como construcións naturais». Este requisito é a apertura ao cambio lingüístico, motor da evolución natural das linguas. Mentres que as producións dos falantes se van regulando en base ao *feedback* que xeran, a rixidez outorgada por medio da codificación e a fixación dunha serie de normas priva á variedade estándar desta esencial característica lingüística.

O prexuízo non está na consideración do estándar do galego como artificial, senón máis ben na non aplicación desta mesma idea no caso doutras linguas, neste caso concretamente na aceptación natural e sen reparos do estándar castelán.

O motivo das reticencias que aínda poden existir á aceptación do galego normativo poden deberse a que o proceso de normativización da lingua galega comezou hai apenas trinta e seis anos, mentres que moitas das linguas próximas xeograficamente a ela levan inmersas varios séculos no proceso de difusión e perfeccionamento da súa variedade estándar.

Esta falla de identificación dos falantes tradicionais co estándar débese non tanto ás diferenzas dialectais —que existen e deben ser consideradas—, senón máis ben aos castelanismos léxicos que o galego popular presenta e «que o galego normativo depura e elimina substituíndoos por formas galegas recuperadas para a maior parte ou todos os falantes (*avó, coello, parella, deus, igrexa, persoa, alleo, financiamento, polbo, vasoira, garfo, culler* etc.)» (Costas González 2009: 66). Curiosamente, este aspecto semella atraer máis atencións que o feito de que «o castelán rexional de Galicia presenta aínda máis interferencias do galego, sobre todo na fonética, na prosodia, na morfoloxía e no léxico natural (flora, fauna, sentimentos etc.)» (*ibíd.*). Ademais, seguindo a comparación co castelán, «o galego normativo, restaurado, recuperado, rehabilitado, está moi próximo do galego común (moito máis próximo do que pode estar o castelán de Andalucía ou de Estremadura do castelán normativo, por exemplo)» (*ibíd.*: 68).

Porén, moitas veces, esta non é a percepción que atopamos no noso alumando. Iglesias Álvarez, tras estudar as ideas de estudantes galegos de secundaria sobre as dúas linguas coas que conviven acotío, descobre que:

a súa sobrevaloración dos castelanismos (léxicos) no galego tradicional (castrapo) provoca que se acentúen as diferenzas entre este e a variedade estándar, mentres que no caso do castelán, ademais, acontece á inversa: tende a minimizarse a

distancia existente entre o castelán de Galicia —con todos os seus galeguismos— e o castelán estándar (peninsular). (Iglesias Álvarez 2016: 122)

Por suposto que, como se oe ás veces, algunhas expresións aprendidas ao estudar galego parecen un pouco alleas ao galego popular actual. Mais é algo completamente natural debido aos motivos que esgrimimos e que, ademais, acontece en calquera lingua por mor da súa variedade léxica, dialectal e de rexistros situacionais. Volvemos lembrar que o estándar é unha construción artificial que cumpre coa función de servir como modelo para lles recordar aos falantes as formas propias do galego a fin de que poidan frear a súa substitución polas propias do castelán.

5. Diversidade interna do galego: o modelo de Ferguson

Malia que o termo *diglosia*, acuñado por primeira vez por Charles Ferguson (1959), é empregado hoxe en día normalmente para aludir a unha relación entre dúas linguas diferentes, foi en realidade Joshua Fishman (1967) quen estendeu aos contextos bilingües o traballo de Ferguson, referido nun principio a comunidades con dúas ou máis variedades da mesma lingua. Cando falamos de diglosia entre galego e castelán estamos a seguir, pois, a adaptación de Fishman. Porén, revisando os nove trazos de diglosia propostos por Ferguson, podemos comprobar que encaixan aínda mellor para describir a situación que se dá entre a variedade estándar de galego e os seus xoelectos.

A elaboración do galego normativo tratou de conciliar pequenas variacións entre a fala dos galegos correspondentes á evolución interna da lingua e de apostar pola potenciación de formas léxicas e gramaticais galegas que foran desprazadas pola influencia do castelán en partes ou na totalidade do territorio. O grao de depuración de castelanismos pode ser moi diverso entre os falantes da lingua, polo que debemos incluír entre o branco e o negro, o falante normativo e o tradicional, unha ampla gama de grises. Porén, a análise que segue enfocárase a buscar nos indicadores de diglosia de Ferguson o contraste que podería haber entre un galego normativo moi depurado que abrangue formas recuperadas que poden ser mesmo estrañas para un falante de galego tradicional fortemente castelanizado, e a fala deste último.

- **Función.** Ferguson fala dunha especialización das funcións nunha serie de situacións en que é apropiado empregar unha ou outra variedade, sen apenas solapamento entre elas. Un exemplo paradigmático e real é o dun home pedindo nun comercio rural dos arrabaldes dunha cidade *media ducia de ovos*, actitude interpretada no momento como altiva pola xente do lugar

alí presente, que empregaría para o mesmo propósito a expresión *media dosena de ghuevos*. Máis evidente aínda sería a inadecuación do galego popular como medio de expresión dunha xuíza ou dun presentador do telexornal da Televisión de Galicia.

- **Prestixio.** Garda relación coa función. Un dos principais obxectivos da creación do normativo foi elevar o prestixio do galego ao nivel do castelán. Podemos falar dun relativo éxito nesa intención, mais a caracterización das desviacións da norma como incorreccións discrimina a un gran número de usuarios.
- **Patrimonio literario.** Só podemos falar de pouco máis de tres décadas de literatura en galego estándar. Mais, dende o establecemento desta variedade, ten monopolizado tanto a creación literaria en lingua galega como demais xéneros de documentos escritos.
- **Adquisición.** Tamén se cumpre que, na maioría dos casos, a variedade transmitida á descendencia é a máis baixa, é dicir, o galego popular, producíndose a aprendizaxe da norma por medio da educación formal. A excepción a esta tendencia son os neofalantes de galego estándar, que transmiten esta variedade.
- **Estandarización.** Ferguson suxire a oposición entre unha variedade *baixa* sen normativizar e unha *alta* normativizada. Na situación do galego, as gramáticas, dicionarios, normas de pronuncia e regras de ortografía, como elementos empregados para establecer a unificación da lingua común a todos os falantes de galego no estándar, provocaron a aparición dunha nova variedade culta.
- **Estabilidade.** A situación de diglosia é transitoria mais estable, e pode perdurar séculos ou incluso milenios. No noso caso, ao referirse a transitoriedade ao tempo necesario para aceptación do estándar e a súa aproximación cara aos falantes de galego, e tendo en conta a escasa distancia entre variedades, podemos ser optimistas e pensar que, se o galego consegue manter unha comunidade de falantes máis ou menos ampla, esta situación de tensión pode relaxarse.
- **Gramática.** Neste caso non existen grandes diferenzas entre o plasmado na norma e o empregado polos falantes nativos. Se cadra poderíamos falar do infinitivo conxugado, que só resiste na fala popular nalgúns zonas do rural, pero é considerado un trazo de corrección lingüística no galego estándar.

- **Léxico.** É aquí onde atopamos as maiores diferenzas, onde se fai patente o contraste —e ás veces, por desgraza, enfrontamento— entre o usuario por tradición e o galegofalante por convicción, comprometido coa recuperación das formas enxebres e a diferenciación fronte ao castelán. As variedades xeolectais contan cunha diversidade léxica que, recollida no normativo, fornece de riqueza á lingua. O acervo léxico do estándar é máis amplo que o que posúe un falante tradicional, posto que inclúe termos do resto de xeolectos e formas recuperadas para substituír os castelanismos.
- **Fonoloxía.** A semellanza entre os sistemas gráficos do galego e do castelán e a dependencia da escrita existente na educación formal tenden a diluír as diferenzas fonolóxicas entre ambas as linguas. Así, malia existir un estándar oral da lingua moi respectuoso coa fala tradicional, é cada vez máis frecuente —acotío en falantes non nativos e usuarios do estándar—, mesmo en medios de comunicación oficiais, a presenza de galego cunha pronuncia esencialmente castelá⁶.

Polo tanto, podemos concluír que aínda que o termo *diglosia* é normalmente empregado para caracterizar a relación entre o castelán e o galego, tamén nos podería servir para nos referir ao galego normativo e as variedades aprendidas na inmensa maioría de casos como lingua inicial. Coido que é este último un asunto crucial, que inflúe acentuando o primeiro, ao que non se lle presta a atención que merece. Mentres os falantes de castelán ven validado e reforzado o seu falar na totalidade das expresións orais e escritas que atopan a diario, os falantes de galego afástanse a miúdo dunha identificación plena cos documentos e intervencións dos produtores dun galego con corrección normativa.

Trátase dun problema de percepción e, polo tanto, de nada serve rebatelo aludindo a unha noción equivocada da distancia entre os dialectos. O avance do proceso de castelanización da lingua galega, que precisamente se pretende frear co establecemento dunha variedade estándar, contribúe ao abandono de formas enxebres e favorece o afastamento. A escolarización en galego foi un paso adiante, pois potenciou a familiarización dos máis novos co galego estándar; pero este é un campo con marxe de mellora, posto que tanto a preocupación polo coñecemento da variedade normativa —necesaria para a supervivencia da lingua— como a despreocupación pola cuestión lingüística, resultan moitas veces na transmisión da idea de que os falantes dialectais falan un galego incorrecto, con todas as consecuencias negativas que isto supón.

⁶ Para entrar en detalle no relativo ás características do galego con pronuncia castelanizada e a súa presenza nos medios de comunicación, véxase o traballo de Regueira (2013).

Se na parte final do primeiro apartado tirabamos como conclusión que unha lingua non ten dereitos por si mesma, senón que defender unha lingua é defender os dereitos dos seus falantes, debemos ter coidado de non fomentar a substitución da prescrición «non fale iso, fale castelán» pola máis sutil «non fale iso, fale galego normativo».

É aquí onde podemos encadrar os idearios dos defensores e defensoras de opinións máis favorables ao purismo, como é o caso de Sanmartín Rei, quen argumenta que «non abonda con empregar o galego, temos que utilizalo correctamente e restituír aquelas formas hoxe esquecidas ou preteridas por coñecidas circunstancias socio-históricas» (Sanmartín Rei 2009: 36)⁷. A mesma autora (*ibíd.*, 29) denuncia como moitos dos falantes de galego nos negamos «a lle dedicar un pouco de tempo a mellorarmos a calidade do idioma que empregamos e a sermos a vangarda, a atraer cara a nós e a construír un modelo máis digno». Poderíamos debater longo e extenso sobre este tema, mais para o que atinxe á temática deste traballo, penso que o máis importante é que tentemos ser analíticos e flexibles para manexar dentro da aula esta circunstancia; é dicir, para potenciar a familiaridade e o emprego do galego estándar sen por iso deixar de apoiar e lexitimar os falantes tradicionais, aos que a miúdo se lles transmiten avaliacións negativas sobre o seu xeito de falar.

6. Conclusións

Tomando como base as argumentacións desenvolvidas ata este punto, neste apartado propoñemos unhas reflexións finais sobre o que consideramos un enfoque axeitado para aplicar a todo o relacionado co ensino da lingua galega.

Primeiro de todo, pensamos que toda acción educativa en Galicia debe ter sempre en conta o que supón o galego para os seus usuarios e asentarse nas conclusións tiradas dunha análise da relación entre as linguas presentes no noso país, que son, en último termo, a relación entre grupos de falantes. Deste xeito, poderemos evitar caer en posturas liberais que obvian os problemas e os deixan medrar. Se contra a discriminación racial e sexista propoñemos medidas de acción afirmativa a favor das persoas negras ou das mulleres, por que non facer o mesmo en defensa dos dereitos dos falantes dunha lingua que se ven discriminados no seu territorio polos doutra con máis poder e prestixio? Mostrámonos a favor deste tipo de solucións.

⁷ Esta corrente de pensamento tamén está presente en Freixeiro Mato (2014).

En segundo lugar, cremos que é necesario engadir a esta análise xeral, un estudo pormenorizado do contexto do centro: cal é a lingua máis falada?, cal é a lingua de maior prestixio?, que idioma falan os máis cativos?, que variedade predomina e cal é a súa relación co estándar?. E, para unha maior concreción, debemos facer as mesmas indagacións co grupo ou grupos da clase cos que traballamos.

En terceiro lugar, achamos importante perseverar nunha tarefa na que xa se está a traballar moito e ben: a de desfacer os prexuízos cara á lingua galega. Existen hoxe en día recursos moi interesantes para traballar este tema, e aínda que son máis axeitados para a educación secundaria que para a primaria, conteñen materiais moi aprobeitables ou adaptables. É o caso dos xa recollidos neste documento e de moitos outros, como *Made in Galiza* de Sechu Sende (2007), *En galego, por que non?* de Núñez Singala (2009) ou *Linguas cruzadas* de Iglesias Álvarez (2009).

Por último, debemos ter sempre presente que as linguas non existen por si soas, senón que se fan realidade na produción lingüística dos seus usuarios. Convén centrarmos nesta actividade a planificación do ensino do galego. Recorrendo a verbas de Moreno Cabrera (2010: 54), «a lingua estándar ou común non é máis que unha construción ficticia que ten realidade como un esquema ou proxecto ideolóxico que se intenta levar á práctica de modo máis ou menos efectivo, aínda que case sempre de modo defectivo».

É un erro moi común pensar na existencia dunha lingua perfecta, pulcra e correcta, da que os falantes se desvían cometendo erros máis ou menos graves que debemos corrixir. Como apunta Iglesias Álvarez *et al.* (2017: 110), debemos ter coidado no noso labor de «transmisión e o labor de ensino-aprendizaxe do estándar nas aulas, pois quizais o enfoque tan ‘correctivo’ estea provocando o efecto contrario do desexado; é dicir, falta de identificación e inseguridade no seu uso».

Moito máis conveniente sería usar o estudo do código para analizar as producións dos falantes, recorrer a el coma un recurso para enriquecer a nosa fala con novos termos e estruturas e fomentar a súa aprendizaxe para elevar o ton das nosas intervencións en determinados contextos. O galego normativo non pode ser percibido como un problema, senón coma unha ferramenta moi útil á disposición dos usuarios.

Trátase, pois, de crear vínculos, de facer comunidade, de diferenciar, analizar e valorizar espontaneidade e planificación, de tentar que as vontades de defendermos a nosa lingua fronte á substitución e de fuxirmos da asimilación polo castelán non vaian unha en detrimento da outra; de fornecer a maior cantidade de información de todo tipo —análise e difusión do código, lingüística histórica, sociolingüística etc.— ao noso alumnado co fin derradeiro de defender a súa liberdade lingüística.

Referencias bibliográficas

- Coseriu, Eugenio / Óscar Loureda Lamas (2006): *Lenguaje y discurso*. Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra.
- Costas González, Xosé-Henrique. (dir.) (2009): *55 mentiras sobre a lingua galega*. Ames: Edicións Laiovento.
- DRAG = Real Academia Galega (2012): *Dicionario da Real Academia Galega*. Dispoñible en: <<https://academia.gal/dicionario>>.
- Ferguson, Charles A. (1959): «Diglossia», *Word* 15, 325-340.
- Fishman, Joshua (1967): «Bilingualism With and Without Diglossia; Diglossia With and Without Bilingualism», *Journal of Social Issues*, 23(2), 29-38.
- Formoso Gosende, Valentina / Ana Iglesias Álvarez / Ana Rial Aparicio (2017): «Percepción do alumnado galego ante as variedades dialectais propias e alleas», *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 44, 231-270.
- Freixeiro Mato Xosé Ramón (2014): «Lingua oral, calidade da lingua e futuro do galego», en X. M. Sánchez Rei (ed.), *Modelos de lingua e compromiso*, 13-84. A Coruña: Baía Edicións.
- González González, Manuel (dir.) (2011): *Mapa sociolingüístico de Galicia 2004. Volume III. Actitudes lingüísticas en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.
- IGE (2003): *Enquisa estrutural a fogares. Coñecemento e uso do galego*. Santiago de Compostela: Instituto Galego de Estatística. Recuperado de <https://www.ige.eu/web/mostrar_actividade_estadistica.jsp?idioma=gl&codigo=0206004&num_pag=4>. [Consulta do 23/12/2017]
- IGE (2008): *Enquisa estrutural a fogares. Coñecemento e uso do galego*. Santiago de Compostela: Instituto Galego de Estatística. Recuperado de <https://www.ige.eu/web/mostrar_actividade_estadistica.jsp?idioma=gl&codigo=0206004&num_pag=4>. [Consulta do 23/12/2017]
- IGE (2013): *Enquisa estrutural a fogares. Coñecemento e uso do galego*. Santiago de Compostela: Instituto Galego de Estatística. Recuperado de <https://www.ige.eu/web/mostrar_actividade_estadistica.jsp?idioma=gl&codigo=0206004&num_pag=4>. [Consulta do 23/12/2017]
- Iglesias Álvarez, Ana (2003): *Falar galego? No veo por qué*. Vigo: Xerais.
- Iglesias Álvarez, Ana (2009): *Linguas cruzadas (unidade didáctica)*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Iglesias Álvarez, Ana (2016): «Castelanismos e galeguismos: a súa relación co estándar», *Estudos de Lingüística Galega* 8, 107-125. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Iglesias Álvarez, Ana / Xosé Álvarez García / Salomé Díaz Muñiz (2017): «O estándar galego nas novas xeracións: entre o afastamento e a necesidade», *Revista Galega de Filoloxía* 18, 79-113.

- INE (2001): *Población por comunidades y ciudades autónomas y tamaño de los municipios*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística. Recuperado de <<http://www.ine.es/jaxiT3/Tabla.htm?t=2915&L=0>>. [Consulta do 11/3/2018]
- INE. (2017): *Población por comunidades y ciudades autónomas y tamaño de los municipios*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística. Recuperado de <<http://www.ine.es/jaxiT3/Tabla.htm?t=2915&L=0>>. [Consulta do 11/3/2018]
- Loureda Lamas, Óscar (2008): «Lenguaje, cultura y lingüística», en G. A. Elizondo Regalado (coord.), *Lenguaje, cultura y educación*. Monterrey: Fondo Editorial de Nuevo León, 13-50.
- Mariño Paz, Ramón (1998): *Historia da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- Mariño Paz, Ramón (2017): *Fonética e fonoloxía históricas da lingua galega*. Vigo: Xerais.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos (2010): *O nacionalismo lingüístico*. Cangas do Morrazo: Edicións Morgante. [Obra orixinal publicada en 2008.] [Tradución de Moisés Barcia.]
- Nelde, P. / M. Strubell / G. Williams (1996): *Euromosaic. Producción y reproducción de los grupos lingüísticos minoritarios de la UE*. Luxemburgo: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas.
- Núñez Singala, Manuel (2009): *En galego, por que non?* Vigo: Xerais.
- Penny, Ralph (2004): *Variación y cambio en español*. Madrid: Gredos.
- Ramallo, Fernando (2010): «Cara a unha tipoloxía sociolingüística dos falantes de galego», en B. Silva Valdivia / X. Rodríguez Rodríguez / I. Vaquero Quintela (coords.), *Educación e linguas en Galicia*. Santiago de Compostela: Universidade, 15-38. Recuperado de <<http://hdl.handle.net/10347/2247>>. [Consulta do 1/2/2018.]
- Regueira, Xosé L. (2013): «Estándar oral e modelos de lingua», *A letra miúda. Revista de sociolingüística da CGENDL* 2, 1-23.
- Sánchez Carrión, José M^a (1987): *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del Euskara y teoría social de las Lenguas*. San Sebastián.
- Sanmartín Rei, Goretti (2009): *Nos camiños do entusiasmo. Calidade da lingua e planificación*. Vigo: Xerais.
- Sende, Séchu (2007): *Made in Galiza*. Vigo: Galaxia.
- Xunta de Galicia (2014): *Lei 1/2014, do 24 de marzo, para o aproveitamento da lingua portuguesa e vínculos coa lusofonía*. Diario Oficial de Galicia, Santiago de Compostela, España, 8 de abril de 2014. Recuperado de: <https://www.xunta.gal/dog/Publicados/2014/20140408/AnuncioC3B0-310314-0001_gl.html>. [Consulta do 12/4/2018.]

Cumieira. Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega é unha publicación do Departamento de Filoloxía Galega e Latina da Universidade de Vigo que recolle traballos académicos dos novos investigadores e investigadoras no ámbito da Filoloxía Galega.

Neste vol. 4 poden lerse estudos de sociolingüística e dialectoloxía sobre o galego, de sintaxe contrastiva entre galego e romanés e sobre o discurso fotográfico en Galicia.

Universidade de Vigo